

**ЧОРНОМОРСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ  
ІМЕНІ ПЕТРА МОГИЛИ**

**Бєлий Євгеній Олександрович**

УДК 347.965:343.1](477)

**ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ УЧАСТІ ЗАХИСНИКА (АДВОКАТА) У  
КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ**

**АВТОРЕФЕРАТ**

роботи на здобуття освітнього ступеню «Магістр»  
спеціальність 081 «Право»  
освітня програма «Право»

Науковий керівник: к.ю.н., доцент  
Лісна І.С.

Рецензент: д.ю.н., професор  
Стратонов В.М.

**Миколаїв – 2021**

## ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

*Актуальність теми.* На протязі останніх років в Україні відбуваються затяжні складні реформаційні зміни, що супроводжуються розробленням нових законодавчих актів, внесенням змін в вже існуючі, прийняттям стратегій та концепцій. Не стали винятком норми, якими гарантуються й забезпечується в нашій державі право особи на захист, норми які регулюють порядок участі захисника-адвоката у кримінальному провадженні.

Доцільність дослідження даної теми визначається тим, що права і свободи людини та громадянина не мають цінності без належно визначеної системи гарантій їх забезпечення, а головне подальшої можливості їх реалізації та захисту. Особливо в умовах коли внаслідок кримінального переслідування людини, вона може бути обмежена чи позбавлена права і свободи. Одним із головних суб'єктів правовідносин, на якого покладено захист базисних прав і свобод людини в кримінальному процесі є захисник ( адвокат). Своєю участю він забезпечує здійснення правосуддя на засадах змагальності сторін.

Практика використання чинного КПК України на сьогоднішній день виявляє значні прогалини в правовому регулюванні кримінальних процесуальних відносин щодо участі захисника (адвоката) в різних стадіях кримінального провадження, які точно не сприяють належній реалізації прав, свобод сторони захисту. Не дивлячись на вдосконалення КПК України, внесення істотних прогресивних положень, між теоретиками та практиками кримінального процесу залишаються актуальними питання правової регламентації участі адвоката в кримінальному процесі України.

*Ступінь дослідженості теми.* Значний внесок у правову науку стосовно правового регулювання участі захисника (адвоката) у кримінальному процесі України було здійснено Р.Ф. Аракелян, О.В.Дудко, В.В. Заборовський, І.М. Одинцова, О.М. Скрябін, Ю. П. Янович. Історико-правовий розвиток даного інституту досліджували С.Г. Борисенок, С.М. Блащук, процесуальний статус захисника в кримінальному процесі України став предметом досліджень С.Є.

Абламський, В.В. Ковальська, Я.О. Куц. Отже наукові роботи цих та інших авторів склали теоретичну базу даної дипломної роботи.

*Мета і завдання дослідження.* Метою даної роботи є розкриття проблем правового регулювання участі захисника (адвоката) в Кримінальному процесі України.

Досягнення поставленої мети зумовлює необхідність вирішення наступних завдань:

- охарактеризувати історико-правові аспекти становлення поняття «захисник» у кримінальному процесі;
- дослідити зарубіжний досвід правового регулювання участі адвоката у кримінальному процесі;
- визначити поняття, сутність процесуального статусу захисника (адвоката) у кримінальному процесі;
- надати характеристику участі захисника на стадії досудового розслідування;
- висвітлити інститут самостійного адвокатського розслідування в кримінальному провадженні;
- розкрити участь захисника (адвоката) на стадії судового розгляду;
- обґрунтувати доказову діяльність захисника (адвоката) та застосування прецедентної практики Європейського суду з прав людини;
- визначити шляхи вдосконалення правової регламентації участі захисника в кримінальному провадженні;

*Об'єкт дослідження* є суспільні відносини з реалізації захисником функцій захисту, надання правової допомоги в кримінальному провадженні.

*Предметом дослідження* є правове регулювання участі захисника (адвоката) в кримінальному процесі України.

*Методи дослідження.* Методологічним підґрунтям даної роботи є система загальнонаукових та спеціально-наукових методів дослідження. Історичний метод дав змогу відстежити зародження та розвиток інституту захисту на українських землях; компаративістський – порівняти практику зародження інституту захисту

та участь адвоката в кримінальному провадженні в різних державах та Україні. За допомогою формально-юридичного методу досліджено нормативно-правову базу, яка регламентує діяльність захисника в кримінальному провадженні. Порівняльно-правовий метод застосовано під час вивчення міжнародно-правових засад та зарубіжного досвіду участі захисника в кримінальному провадженні; формально-логічний метод застосовувався під час з'ясування та розмежування дефініцій базових понять, норм їх ознак та специфіки.

*Апробація результатів дослідження.* Результати дослідження, що викладені у роботі, були оприлюднені у вигляді тез на таких науково-практичних конференціях: «Досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні: глобальний, національний та регіональний аспекти», (м. Миколаїв 14 листопада 2020 року); «Право, суспільство, держава: актуальні проблеми сучасності», (м. Харків, 21 грудня 2020 року).

*Структура магістерської роботи.* Робота складається із вступу, трьох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 125 сторінок, із них основної частини – 109 сторінок, список використаних джерел – 15 сторінок.

## ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У *вступі* надано загальну характеристику досліджуваної теми, обґрунтовано актуальність магістерської роботи, сформульовано мету, завдання досліджень, подано ступінь дослідження теми, структуру та обсяг роботи.

**Розділ 1 «Теоретичні основи діяльності захисника (адвоката) в кримінальному процесі»** складається із трьох підрозділів і присвячений аналізу історично-правових аспектів становлення і розвитку інституту захисту та адвокатури, дослідженню зарубіжного досвіду участі адвоката в кримінальному провадженні, визначенню поняття і сутності процесуального статусу захисника в кримінальному процесі.

Надано характеристику основним історичним етапам розвитку і становлення інституту захисту, зокрема досліджено основні етапи розвитку адвокатури та інституту захисту на українських землях від період зародження правової думки часів Київської Русі, Великого князівства Литовського до сучасного періоду незалежності держави України. Висвітлено зарубіжний досвід правового регулювання інституту захисту та адвокатури на прикладі таких держав : Польща, Франція, Литва, Ізраїль та ін..

Також розкрито поняття і сутність процесуального статусу адвоката у кримінальному провадженні, зокрема визначено, що процесуальний статус захисника у кримінальному провадженні визначається системою його професійних прав, свобод та обов'язків, закріплених Конституцією України, кримінально процесуальним законодавством України й Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Захисник наділений особливим процесуальним становищем в кримінальному провадженні, яке визначається обсягом прав та обов'язків, які на нього покладені.

**Розділі 2 «Нормативно-правові особливості участі захисника в окремих стадіях кримінального провадження»** складається з трьох підрозділів, присвячених дослідженню участі захисника (адвоката ) на стадії досудового розслідування, розкриттю інституту самостійного адвокатського розслідування, практики участі захисника на стадії судового розгляду.

Досліджено особливості вступу захисника у справу в ході досудового розслідування, його участі при проведенні окремих процесуальних дій на даній стадії кримінального провадження. Розкрито становлення інституту самостійного адвокатського розслідування в кримінальному процесі. Визначено поняття самостійного адвокатського розслідування, що самостійне адвокатське розслідування – це інститут кримінально-процесуального права та заснованого на ньому діяльність захисника (адвоката) щодо збирання, перевірки доказів, що полягає в самостійному здійсненні в особливій процесуальній формі системи пізнавально-практичних дій, які безпосередньо обумовлені завданням та предметом захисту, направлені на пошук джерел доказової інформації, отримання

і фіксацію фактичних даних, їх перевірку та з'ясування належності до справи, допустимості і достовірності, забезпечення можливості використання для досягнення мети захисної діяльності адвоката.

Також проведено аналіз особливостям участі захисника на стадії судового розгляду. Розкрито процес участі захисника на підготовчій стадії, під час судового розгляду, проаналізовано роль, сутність, зміст та особливості участі захисника під час судового розгляду при дослідженні доказів шляхом проведення різноманітних процесуальних дій. виокремлено проблемні питання діяльності адвоката на кожній стадії кримінального провадження.

**Розділ 3 «Шляхи удосконалення українського законодавства щодо участі захисника (адвоката) у кримінальному процесі»** складається з двох підрозділів, які присвячені розгляду дискусійних питань доказової діяльності захисника та застосування прецедентної практики Європейського суду з прав людини, визначення шляхів удосконалення законодавства щодо участі захисника-адвоката в кримінальному провадженні.

Акцентовано на тому, що відповідно до правових змін діяльності адвокатури, доцільно вдосконалити норми КПК України, які визначають права захисника щодо збирання, перевірки та дослідження доказів, здійснення ним самостійного паралельного розслідування. Встановлено, що діяльність захисника щодо збирання доказів має супроводжуватися фіксуванням відповідними технічними засобами та документальним підтвердженням. Подано необхідність для забезпечення доказової діяльності захисника внести такі зміни в КПК України: надати право захиснику з власної ініціативи, на власний розсуд й за власним вибором запрошувати незалежних у справі фахівців і спеціалістів для участі в проведенні оглядів, слідчих експериментів, освідувань та в інших слідчих діях, які здійснюються під час кримінального провадження. Також закріпити безумовне право захисника самому ініціювати й проводити освідування особи із залученням судово-медичного експерта

На підставі аналізу та порівняння законодавства, що регламентує участь адвоката на різних стадіях кримінального процесу, визначені напрямки

вдосконалення захисної діяльності адвоката. Визначено необхідність удосконалення інституту помічника адвоката, та надання йому право брати участь у судових засіданнях та слідчих діях але не здійснювати безпосередній захист. Досліджено проблеми і шляхи удосконалення забезпечення адвокатської таємниці під час кримінального провадження, встановлено необхідність приведення даної гарантії адвокатської діяльності до єдиного понятійного значення. Напрямки покращення доказової діяльності адвоката під час досудового та судового слідства з урахування практики Європейського суду з прав людини.

## ВИСНОВКИ

У **висновках** роботи викладено підсумки здійсненого дослідження, наведено теоретичні та практичні узагальнення і вирішення наукової задачі щодо участі захисника на різних стадіях кримінального процесу України, сформульовано пропозиції з удосконалення чинного кримінально процесуального законодавства України в частині участі захисника в кримінальному провадженні.

1. У процесі висвітлення історико-правових аспектів розвитку і становлення поняття захисник, проаналізовано розвиток правової регламентації діяльності захисника в кримінальному процесі на українських землях було встановлено, що початком зародження інституту захисту можна вважати період існування Київської Русі, в якій на основі звичаєвого права виникли перші судові процеси та інститути захисту. За часів Литовського князівства, досліджено розвиток інституту адвокатури та захисту в кримінальному процесі, проаналізовано базові нормативно правові акти Литовські статuti, в яких регламентовано участь професійного юриста у кримінальних справах і закладено основу для розвитку інституту адвокатури в Україні; Наступним етапом становлення захисної діяльності стали реформи Російської імперії 1857 – 1864 роки. В цей період законодавчо передбачено можливість участі адвоката в стадії досудового розслідування; запроваджено інститут адвокатури, але не передбачено можливості участі захисника в стадії досудового розслідування, а лише з моменту

його закінчення. Радянський період 1917–1922 роки характеризувався тим, що діяльність адвокатури повністю контролюється державними органами шляхом керівництва (працевлаштування адвокатів у державних установах за утримання за державний кошт), діяльність адвокатів була складовою діяльності органів обвинувачення, повністю контролювалася ними. З період 1922 – 1927 роки – здійснено перші кодифікації законодавства – визначено осіб, які можуть бути захисниками у кримінальному процесі, права захисника в стадії досудового розслідування не регламентовано, захисник допускався з моменту відання обвинуваченого до суду, передбачено випадки обов'язкової участі захисника. Історичний етап 1960 – 1996 роки для інституту захисту проходив під постійними змінами, реформуваннями, вже з часів незалежності України почалося удосконалення та упорядкування регламентації статусу захисника шляхом визначення його прав і обов'язків, поступовий розвиток засади змагальності та поширення її досудову стадію кримінального провадження. Новітній період розвитку адвокатури можна вважати 1996 – 2012 роки, в це час здійснено нормативне закріплення в Конституції України засади змагальності на всіх стадіях кримінального процесу, відтворення цих положень у кримінальному процесуальному законодавстві.

2. На основі порівняльно-правового аналізу та узагальнення законодавства, що регламентує діяльність захисника у кримінальному процесі України та деяких провідних державах Європи (Литві, Естонії, Федеративній Республіці Німеччина, Франції та ін.), зроблено висновок про доцільність запозичення позитивного досвіду та імплементації деяких норм зарубіжного законодавства для вдосконалення КПК України. Проаналізовано, що кримінальне процесуальне більшості країн передбачає вимогу професійності адвоката ( Литовська Республіка, Республіка Польща, , Франція ФРН). Особливостями участі адвоката на досудових стадіях кримінального процесу в інших країнах є такі: можливість залучення як захисників інших фахівців у галузі юриспруденції (зокрема вчених-правників та викладачів національних вишів), а також обмеження участі адвоката у слідчих діях, які проводить поліція (ФРН); можливості усунення адвоката від



участі у провадженні (Франція, ФРН, Литовська Республіка); кримінальна відповідальність за здійснення адвокатської діяльності не уповноваженою особою (Франція).

3. Визначено процесуальний статус захисника в кримінальному процесі України, яким може бути лише адвокат у зв'язку з тим, що реалізація конституційної функції захисту, характер діяльності захисника зумовлюють необхідність допуску до кримінального провадження тільки висококваліфікованого спеціаліста, діяльність якого базується на перевірці професійних знань, умінь та навичок практичної діяльності, дотриманні Правил адвокатської етики, дисциплінарній відповідальності, що регулюється спеціальним Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

Це положення є більш прогресивним, орієнтованим на забезпечення кваліфікованого захисту та відповідає загальним тенденціям розвитку інституту захисту й надання правової допомоги в кримінальному провадженні.

4. Обґрунтовано, що на досудовому розслідуванні недостатньо врегульовано підстави й порядок вступу захисника в кримінальне провадження, не встановлено, на кого саме покладено обов'язок підтвердження повноважень захисника, тому запропоновано певні зміни до КПК України. Договір про надання правової допомоги між захисником та підозрюваним, обвинуваченим діє на всіх стадіях кримінального провадження (якщо це зазначено в ньому) і вимога учасників кримінального провадження надавати на кожній стадії кримінального провадження договору про надання правової допомоги є незаконною (якщо він є в матеріалах кримінального провадження). З'ясовано сутність функції захисника при проведенні окремих процесуальних дій, обранні запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою тощо. Визначено особливості діяльності захисника під час закінчення досудового розслідування на етапі надання доступу до матеріалів досудового розслідування. Запропоновано певні критерії визначення «достатності часу для ознайомлення з матеріалами».

5. Було з'ясовано, поняття та сутність інституту самостійного адвокатського розслідування, надано визначення адвокатському розслідуванню – інститут

кримінально-процесуального права та заснованого на ньому діяльність захисника щодо збирання, перевірки доказів, що полягає в самостійному здійсненні в особливій процесуальній формі системи пізнавально-практичних та засвідчувальних дій, які обумовлені завданням та предметом захисту, направлені на пошук джерел доказової інформації, отримання і фіксацію фактичних даних, їх перевірку та з'ясування належності до справи, допустимості і достовірності, забезпечення можливості використання для досягнення мети захисту.

6. Досліджено правову регламентацію та особливості участі адвоката на стадії судового розгляду, здійснено аналіз підготовчої діяльності захисника в кримінальному провадженні під час підготовчого провадження. Визначено роль, сутність, зміст та особливості участі захисника при дослідженні доказів під час проведення різноманітних процесуальних дій: допиту обвинуваченого, дослідження речових доказів, документів, звуко- і відеозаписів, огляду на місці тощо. Було зроблено висновок, що стадія судового розгляду та всі етапи які вона включає становить базис всієї захисної діяльності адвоката, яка завершується проголошенням судової промови під час дебатів.

7. Базисом захисту є доказова діяльність захисника, від успішних чи провальних дій якого залежить ефективність захисту в цілому, а головне дотримання прав і свобод яких людина може бути позбавлена в результаті обвинувачення. Відповідно до правових змін засад діяльності адвокатури, які були внесені в Конституцію України в 2016 році, необхідним завданням є удосконалення норм чинного кримінально процесуального законодавства в частині норм, які визначають повноваження захисника в частині участь в різних процесуальних діях у процесі збирання, перевірки та дослідження доказів, здійснення ним самостійного адвокатського розслідування. Визначено, що доказова діяльність захисника-адвоката має супроводжуватись обов'язковим документуванням та фіксуванням технічними засобами, що у свою чергу надасть суду змогу визначитись, коли, яким чином і що саме було здобуто захисником, та чи саме ці дані, які здобуті наданні в суд, а отже, у КПК України потрібно навести й регламентувати вичерпний перелік способів і форм збирання та перевірки

захисником фактичних даних. а для забезпечення ефективності доказової діяльності захисника необхідно встановити право захисника з власної ініціативи запрошувати не зацікавлених у справі спеціалістів, фахівців для участі в проведенні оглядів, освідувань, слідчих експериментів.

8. Відповідно до напрямів удосконалення правової регламентації участі захисника в кримінальному провадженні запропоновано внесення змін до нормативно-правових актів, які регламентують правовий статус захисника, помічника адвоката в кримінальному провадженні. Проаналізовано відмінність регламентації понять захисник і адвокат, зроблено висновок, що помічник адвоката є обмеженим у процесуальних повноваженнях і в кримінальному провадженні виконує лише доручення адвоката. Також досліджено систему гарантій здійснення захисту та адвокатської діяльності, запропоновано у випадку проведення стосовно адвоката оперативно-розшукових заходів або слідчих (розшукових) дій може здійснюватися виключно з дозволу суду апеляційної інстанції. Визначено, що гарантії діяльності захисника в кримінальному провадженні – це встановлені правові засоби, які передбачені КПК України та Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», які надають адвокату, як учаснику кримінального провадження, при здійсненні його професійної діяльності можливість реально виконувати свої обов'язки і використовувати надані йому права щодо захисту.

## **СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ**

1. Белий Є.О. Інститут самостійного адвокатського розслідування. Могилянські читання – 2020: досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні: глобальний, національний та регіональний аспекти: XXIII Всеукр. наук.-методична конференція: тези доповідей, Миколаїв, листопад 2020 р. Миколаїв: Вид-во ЧНУ імені Петра Могили, 2020. С. 20

2. Белий Є.О. Участь захисника на стадії досудового розслідування. Право, суспільство, держава: актуальні проблеми сучасності. Матеріали Всеукраїнської

заочної науково-практичної конференції студентів старших курсів правничих вишів та факультетів (Харків, 21 грудня 2020 р.). Харків : Інститут підготовки юридичних кадрів для СБ України НЮУ імені Ярослава Мудрого, 2020. 203 с.

## АНОТАЦІЯ

**Бєлий Є.О. Правове регулювання участі адвоката у кримінальному процесі України.** – Робота на здобуття освітнього рівня магістра за спеціальністю 081 «право» – Чорноморський національний університету імені Петра Могили, Миколаїв, 2021.

Дипломну роботу присвячено дослідженню правового регулювання участі захисника (адвоката) у кримінальному процесі України. У роботі визначено поняття та сутність процесуального статусу адвоката. На підставі дослідження історії виникнення і становлення інституту захисту у кримінальному провадженні з'ясовано значення участі саме кваліфікованого захисника яким є адвокат у кримінальному процесі. Здійснено аналіз недоліків кримінально – процесуального законодавства у частині участі захисника (адвоката) у кримінальному провадженні. Розроблено напрямки удосконалення правової регламентації участі захисника у досудовому розслідуванні та на стадії судового розгляду.

**Ключові слова:** процесуальний статус адвоката, інституту самостійного адвокатського розслідування, доказове право, адвокатська таємниця.

## SUMMARY

**Biely Y.O.** Legal regulation of a lawyer's participation in the criminal process of Ukraine - work for the degree of "master" in the specialty 081 "Law" - Mykolayiv National University named after Petro Mohyla, Mykolaiv, 2021.

Thesis is devoted to the study of legal regulation of the participation of defense counsel (lawyer) in the criminal process of Ukraine. The concept and essence of the

procedural status of a lawyer are defined in the work. Based on a study of the history of the emergence and formation of the institution of defense in criminal proceedings, the importance of the participation of a qualified defense counsel who is a lawyer in criminal proceedings has been clarified. The analysis of shortcomings of the criminal procedure legislation concerning the participation of the defense counsel (lawyer) in the criminal proceedings is carried out. Directions for improving the legal regulation of the defense counsel's participation in the pre-trial investigation and at the trial stage have been developed.

**Keywords:** procedural status of a lawyer, institute of independent legal investigation, evidence right, legal secrecy.